

■ Η δομή/ τα δομικά στοιχεία της παραγράφου

A. Θεματική περίοδος: Είναι συνήθως η πρώτη περίοδος μιας παραγράφου, στην οποία παρουσιάζεται συνοπτικά και συγκεκριμένα η κύρια ιδέα της παραγράφου. Συγκεκριμένα, σ' αυτήν προσδιορίζεται ο «σκοπός» και το «θέμα» της παραγράφου.

B. Σχόλια – (ειδικές) λεπτομέρειες: Οι ειδικές λεπτομέρειες διασαφηνίζουν, αναπτύσσουν, υποστηρίζουν, τεκμηριώνουν τη θεματική περίοδο.

Γ. Κατακλείδα: Η πρόταση - κατακλείδα, αν και δεν είναι πάντοτε απαραίτητη, ολοκληρώνει την παράγραφο. Είναι ένα τελικό συμπέρασμα πάνω στην κύρια ιδέα της παραγράφου, ένα τελευταίο σχόλιο του γράφοντος, που «κλείνει» ομαλά την παράγραφο και συχνά τη συνδέει με την επόμενη.

Παράδειγμα: Στην εποχή μας η οικογένεια άρχισε να παραιτείται από τις παραδοσιακές της λειτουργίες της (**θεματική περίοδος**). Το οικογενειακό οργανωμένο «σπίτι» ήταν επί αιώνες το κέντρο όπου ικανοποιούνταν οι βασικές ανάγκες της ζωής τον ανθρώπου· όχι μόνο ο έρωτας και η τεκνογονία, η αγωγή των παιδιών και η ψυχαγωγία, αλλά και το μαγείρεμα, το νοικοκυριό και η περίθαλψη στην αρρώστια και στα γηρατειά. Σήμερα στις εξελιγμένες κοινωνίες τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά. Από τότε που η γυναίκα εργάζεται βιοποριστικά έξω από το σπίτι, οι πλείστες από τις ανάγκες που αναφέραμε ικανοποιούνται χωρίς την οικογένεια. Τα παιδιά από τους πρώτους μήνες της ζωής παραδίδονται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, έπειτα στη φροντίδα του νηπιαγωγείου και αργότερα τον σχολείου. Το εστιατόριο αντικαθιστά τη σπιτική κουζίνα. Και η περίθαλψη γίνεται πλέον στο νοσοκομείο και στους οίκους ευγηρίας. Όσο για την ψυχαγωγία, οι περισσότεροι τη χαίρονται σήμερα έξω από την οικογένεια (**σχόλια-λεπτομέρειες**). Η απομάκρυνση, λοιπόν, της οικογένειας από τον παραδοσιακό της ρόλο αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός (**περίοδος κατακλείδα**).

Προσοχή: Η αναμενόμενη και συνηθέστερη θέση της θεματικής περιόδου, όπως προαναφέρθηκε, είναι στην αρχή της παραγράφου. Ωστόσο υπάρχουν παράγραφοι χωρίς θεματική περίοδο (κυρίως όταν συνεχίζουν-επεκτείνουν το θέμα της αμέσως προηγούμενης παραγράφου), ή παράγραφοι στις οποίες η θεματική περίοδος τοποθετείται στη μέση ή στο τέλος τους (ως κατακλείδα).

Στην παρακάτω παράγραφο ο συγγραφέας παραθέτει πρώτα τις λεπτομέρειες που υποστηρίζουν την τελική πρόταση, στην οποία εκφράζεται η κύρια ιδέα του.

1^ο παράδειγμα: Οι μάζες που εθίζονται να υπακούουν σε διαφημιστικά μηνύματα είναι ευκολότερο να υπακούσουν και σε μηνύματα πολιτικού ή ιδεολογικού χαρακτήρα. Όσοι, λοιπόν, ελέγχουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν να επιβάλλουν ιδεολογίες και ηγέτες· επομένως, η διαφήμιση συντελεί στη χειραγώγηση του λαού. Επιπλέον, αποδίδοντας σε διάφορα προϊόντα ιδιότητες ικανές να φέρουν ευτυχία στους ανθρώπους, οδηγεί τον πολίτη στην άπληστη κατανάλωση και με σκοπό το κέρδος του υποβάλλει μια σειρά από αντιλήψεις για τη ζωή και τις ανθρώπινες σχέσεις. Έτσι, προβάλλει πρότυπα κατανάλωσης και ζωής καθώς και αξίες που εύκολα μεταβάλλουν τον καταναλωτή σε θύμα. **Είναι, λοιπόν, φανερό ότι η διαφήμιση είναι επικίνδυνη και πρέπει να καταργηθεί.**

(επιλογή από το κείμενο του Θ. Λιανού, Η διαφήμιση και ο ρόλος της)

2^ο παράδειγμα: Η ένταξη του θεάτρου στην ελληνική αρχαιότητα σε θρησκευτικό πλαίσιο και η συνακόλουθη μοναδικότητα της θεατρικής παράστασης προϋποθέτουν –και ταυτόχρονα εξηγούν– τη μεγάλη λαϊκή συμμετοχή στις εκδηλώσεις αυτές· δεν πρέπει, λοιπόν, να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το αθηναϊκό θέατρο είχε τη δυνατότητα να φιλοξενήσει 17.000 θεατές, ένα σεβαστό δηλαδή ποσοστό του πληθυσμού της πόλης. **Αν, τώρα, συνδυάσουμε αυτή την αθρόα προσέλευση των θεατών με μια μαρτυρία του Αριστοφάνη από την τελευταία δεκαετία του 5ου αιώνα, θα καταλάβουμε γιατί το αρχαίο θέατρο είχε πολιτική σημασία.** Στους Βατράχους του ο μεγάλος κωμικός της αρχαιότητας υποστηρίζει ότι ο τραγικός ποιητής είναι δάσκαλος του λαού, και αυτό σημαίνει ότι διαμορφώνει το ήθος και οξύνει τη διανοητική και κριτική ικανότητα των πολιτών. Η λειτουργία του ποιητή συνίσταται, επομένως, στη διαπαιδαγώγηση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σε προβλήματα της εποχής του με τη βοήθεια του μύθου.

(Δ. Ι. Γιακώβ, Η πολιτική διάσταση των «Ευμενίδων» του Αισχύλου, από περιοδικό)

■ Οι τρόποι ανάπτυξης της παραγράφου.

1. ΜΕ ΟΡΙΣΜΟ:

Η θεματική περίοδος υποβάλλει στον αναγνώστη το ερώτημα «Τι είναι;» ή «Τι εννοεί μ' αυτό;», οπότε χρειάζονται όλα εκείνα τα στοιχεία που καθιστούν σαφή τη μορφή και το περιεχόμενο της οριζόμενης έννοιας.

Βασικά είδη ορισμού:

1. Με κριτήριο την έκταση τους:

- Σύντομος: συνοπτική-λεξικογραφική παρουσίαση μιας έννοιας.
- Εκτεταμένος: αναλυτική παρουσίαση και ερμηνεία μιας έννοιας με διευκρίνιση, διαδοχικούς περιορισμούς, ετυμολογία, επεξήγηση...

2. Με κριτήριο τον τρόπο που παρουσιάζουν την οριστέα έννοια:

- Αναλυτικός: ορισμός που παρουσιάζει την ουσία μιας έννοιας εκθέτοντας τα γνωρίσματα που περιέχονται στην έννοια αυτή.
- Συνθετικός ή γενετικός: ο ορισμός, στον οποίο περιγράφεται η διαδικασία της γένεσης μιας έννοιας/ενός πράγματος από τα αναγκαία και ουσιώδη συστατικά της/του μέρη.

Σ' έναν ορισμό διακρίνουμε:

- την οριστέα έννοια
- το γένος (δηλ. την ευρύτερη έννοια, μέσα στην οποία εντάσσεται η οριστέα έννοια)
- την ειδοποιό διαφορά (δηλ. τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της έννοιας που ορίζουμε, τα οποία την κάνουν να διαφέρει-ξεχωρίζει από άλλες παρόμοιες-ομοειδείς έννοιες)

Π.χ. Η πόλη – κράτος είναι μία κοινωνική ομάδα η οποία περιέχει όλες τις άλλες χωρίς η ίδια να περιέχεται πουθενά.

Οριστέα έννοια: πόλη – κράτος

Γένος: κοινωνική ομάδα

Ειδοποιός διαφορά: περιέχει... πουθενά

1^ο παράδειγμα: Οικογένεια είναι η ένωση και η συμβίωση δυο ανθρώπων διαφορετικού φύλου, που διαβιούν υπό κοινή στέγη και έχουν συναποδεχθεί ότι θα αντιμετωπίζουν από κοινού τα προβλήματα. Αντικειμενικός σκοπός όμως της οικογένειας είναι η τεκνοποίηση και η διαπαιδαγώγηση του νέου ανθρώπου. Από αυτήν τη λειτουργία της η οικογένεια καθίσταται καίριος θεσμός, αφού μέσω αυτής διαιώνίζεται η κοινωνία τόσο βιολογικά όσο και ηθικά, πολιτισμικά. Έτσι, η οικογένεια έχει συναισθηματικό, αναπαραγωγικό, κοινωνικοποιητικό σκοπό. Είναι, με άλλα λόγια, ένας θεσμός-κύτταρο και θεμέλιο της κοινωνίας.

2^ο παράδειγμα: Οι παραλογές είναι δημοτικά τραγούδια πολύστιχα και αφηγηματικά. Μοιάζουν δηλαδή με μικρά έπη, όπως και τα ακριτικά, με τη διαφορά όμως ότι δεν εξυμνούν ηρωικά κατορθώματα, αλλά αφηγούνται τις δραματικές κυρίως περιπέτειες της ανθρώπινης ζωής με τον τρόπο των παραμυθιών.

3^ο παράδειγμα: Έκλειψη λέγεται το φαινόμενο με το οποίο κάποιο ουράνιο σώμα γίνεται αφανές είτε όταν παρεμβληθεί ένα άλλο σώμα ανάμεσα σ' αυτό και τη γη είτε όταν το ουράνιο σώμα είναι ετερόφωτο και εισέρχεται σε σκιά.

4^ο παράδειγμα: Αυτή τη διαδικασία με την οποία ένα άτομο μαθαίνει και υιοθετεί τα σχήματα συμπεριφοράς και τους κανόνες που θεωρούνται κατάλληλοι για το κοινωνικό του περιβάλλον την ονομάζουμε κοινωνικοποίηση. Από την άποψη της κοινωνίας, η κοινωνικοποίηση είναι ένας τρόπος με τον οποίο μεταδίδεται η κουλτούρα και το άτομο προσαρμόζεται σ' έναν οργανωμένο τρόπο ζωής. Από την άποψη του ατόμου, η κοινωνικοποίηση είναι μια πραγματοποίηση των δυνατοτήτων του, ένας τρόπος που «ανθρωποποιεί» το βιολογικό οργανισμό του και τον μεταμορφώνει σε ένα «εγώ» με μια αίσθηση ταυτότητας. Έτσι, η κοινωνικοποίηση καθορίζει τη συμπεριφορά του ατόμου, είναι ένα μέσο με το οποίο η κοινωνία ασκεί έλεγχο στο άτομο, αλλά αποτελεί και την απαραίτητη συνθήκη για την ανάπτυξη της ατομικότητας.

(Ν. Κουλουγιώτης-Γ. Μιχαλακόπουλος, Φιλοσοφικές και Κοινωνικές Αρχές της Εκπαιδευσεως)

2. ΜΕ ΔΙΑΙΡΕΣΗ:

Η θεματική περίοδος αποκαλύπτει τα στοιχεία (είδη-μορφές) από τα οποία αποτελείται ένα αντικείμενο ή μια ιδέα.

Διακρίνουμε:

- τη διαιοετέα έννοια
- τη διαιοετική βάση (δηλ. το κριτήριο βάσει του οποίου γίνεται η διαίρεση)
- τα μέλη της διαίρεσης

Π.χ. Από την άποψη της ισχύος υπάρχουν οι αυτάρκεις και οι μη αυτάρκεις πόλεις. Από την άποψη της οικονομικής δραστηριότητας υπάρχουν οι αγροτικές και οι εμποροναυτικές πόλεις.

Διαιοετέα βάση: πόλη – κράτος

Διαιοετική βάση: ισχύς, οικονομική δραστηριότητα

Μέλη της διαίρεσης: αυτάρκεις – μη αυτάρκεις, αγροτικές – εμποροναυτικές

Παράδειγμα:

Στην έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής της UNESCO για την εκπαίδευση στον 21ο αιώνα τονίζεται ότι η δια βίου εκπαίδευση πρέπει να στηρίζεται στους παρακάτω τέσσερις πυλώνες, που αποτελούν διαφορετικά είδη μάθησης: 1. Μαθαίνω πώς να αποκτώ τη γνώση, συνδυάζοντας ικανοποιητικά μια ευρύτατη γενική παιδεία με τη δυνατότητα εμβάθυνσης σε ορισμένα θέματα. 2. Μαθαίνω να ενεργώ με τέτοιον τρόπο, ώστε να αποκτώ όχι μόνο επαγγελματική κατάρτιση αλλά και γενικότερα τη δυνατότητα να αντιμετωπίζω διάφορες καταστάσεις και να εργάζομαι αρμονικά σε ομάδες. 3. Μαθαίνω να συμβιώνω, κατανοώντας τους άλλους και έχοντας επίγνωση των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων – συμβάλλοντας στην πραγματοποίηση κοινών δράσεων και στη διευθέτηση των συγκρούσεων-, με σεβασμό στις αξίες του πλουραλισμού, της αμοιβαίας κατανόησης και ειρήνης. 4. Μαθαίνω να ζω με τέτοιον τρόπο, ώστε να αναπτύσσω την προσωπικότητά μου και να μπορώ να ενεργώ με μεγαλύτερη αυτονομία και περισσότερη κρίση και προσωπική υπευθυνότητα [...].

3. ΜΕ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ:

Αν η θεματική περίοδος χρειάζεται διευκρίνιση, τότε η παράγραφος μπορεί να αναπτυχθεί με στοιχεία-παραδείγματα ή με επεξηγήσεις-διευκρινίσεις.

Παράδειγμα:

Η πληρότητα της πληροφόρησης είναι μια από τις μορφές της ακρίβειάς της. Μπορεί κανείς να δημιουργήσει μια ψεύτικη είδηση με την ίδια ευκολία, είτε ακρωτηριάζοντας την αφήγηση ενός γεγονότος είτε κατασκευάζοντάς το από την αρχή ως το τέλος. Το καλύτερο παράδειγμα για τη σημασία που έχει η πληρότητα μιας είδησης είναι το τηλεγράφημα του Εμς. Πρόκειται για το τηλεγράφημα που έστειλε από το Εμς, το 1870, ο βασιλιάς της Πρωσίας Γουλιέλμος ο Α' στον υπουργό εξωτερικών της χώρας, Βίσμαρκ, για να τον κατατοπίσει σχετικά με τις συζητήσεις που είχε με το Γάλλο πρεσβευτή Μπενεντέτι. Ο Βίσμαρκ δημοσίευσε το τηλεγράφημα, αφού όμως το ανέπτυξε και το αλλοίωσε, ώστε να έχει έναν προσβλητικό τόνο για τη Γαλλία. Λέγεται ότι το τηλεγράφημα αυτό υπήρξε η αφορμή, για να κηρύξει η Γαλλία τον πόλεμο εναντίον της

Πρωσίας. Ο γαλλοπρωσικός πόλεμος του 1870-71 θα είχε ίσως βρει μια άλλη αφορμή, για να ξεσπάσει, και ίσως να κατέληγε πάλι στην πρωσική νίκη. Με τις συνθήκες όμως που διαδραματίστηκε το κεφαλαιώδες αυτό γεγονός της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας δεν είναι απίθανο να το προκάλεσε μια ελλιπής και πλαστογραφημένη πληροφόρηση.

4. ΜΕ ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ:

Αν στη θεματική περίοδο διατυπώνεται μια θέση-άποψη και στις λεπτομέρειες αιτιολογείται, δηλ. αποδεικνύεται με επιχειρήματα και τεκμήρια. Σ' αυτή την περίπτωση η θεματική περίοδος μας παρακινεί να ρωτήσουμε: «Γιατί?».

Παράδειγμα:

Ο σημερινός σύζυγος και πατέρας δε θέλει να σκεφτεί τον εαυτό του σε ίση θέση με τη γυναίκα του και να συνεργαστεί μαζί της για τα κοινά προβλήματα του σπιτιού τους. Αυτό συμβαίνει γιατί πριν λίγα χρόνια ο τωρινός σύζυγος και πατέρας έζησε σαν παιδί, μέσα σε μια λειτουργική αυστηρότητα του οικογενειακού του περιβάλλοντος, η οποία τον είχε καταπιέσει και ακόμα του είχε κάνει βίωμα ζωής, πως ο άντρας είχε την πρωτοκαθεδρία, είναι νοικοκύρης, ενώ η γυναίκα είναι η νοικοκυρά και το κοινωνικά ετερόνομο άτομο. Δεν τολμούσε ν' αντιμιλήσει στο γονιό, που ήταν η εξουσία. Ο διάλογος ήταν ανύπαρκτος, αφού ο νοικοκύρης αποφάσιζε για την τύχη των μελών της μονοκρατορικής οικογενειακής επικράτειας.

5. ΜΕ ΣΧΕΣΗ ΑΙΤΙΟΥ-ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ:

Η παράγραφος στις λεπτομέρειες παρουσιάζει κυρίως τις επιδράσεις/ τα αποτελέσματα/ τις συνέπειες ενός φαινομένου, γεγονότος κλπ

Παράδειγμα:

Το τραγικό είναι ότι η, τόσο αναγκαία, εξειδίκευση οδηγεί τον άνθρωπο στην πνευματική μονομέρεια. Ο επίδοξος επιστήμονας αρχίζει να ασχολείται με ένα μόνο κομμάτι της γνώσης που έχει κατακτήσει η ανθρωπίνη σκέψη. Γίνεται βέβαια, τέλειος σ' αυτό. Όμως χάνει την ολότητα, δεν έχει τη δυνατότητα να μνηθεί και να γοητευτεί από τις άλλες γνώσεις που θα τον καθιστούσαν άνθρωπο με ευρύτητα πνεύματος. Σιγά-σιγά διαπιστώνει ότι γνωρίζει μόνο τον τομέα της

επαγγελματικής απασχόλησής του. Γίνεται ένας πνευματικά μονόπλευρος, μονοδιάστατος άνθρωπος.

6. ΜΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΗ:

Συγκρίνονται δυο πρόσωπα, πράγματα, έννοιες κλπ και καταγράφονται οι μεταξύ τους διαφορές.

Η σύγκριση μπορεί να είναι δυο ειδών:

- ☑ ομαδοποιημένη: παρατίθενται αρχικά όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ενός συγκρινόμενου μέλους και στη συνέχεια, κατά αντιπαράθεση, όλα τα γνωρίσματα του άλλου μέλους.
- ☑ κατά ζεύγη: παρατίθενται παράλληλα και ομοειδώς ένα προς ένα τα αντίθετα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των συγκρινόμενων μελών.

Παράδειγμα:

Ένα χάσμα χωρίζει το Σωκράτη από τους σοφιστές. Ο Σωκράτης ζήτησε τη μία και καθολική έννοια, τη μία και καθολική αλήθεια, ενώ οι σοφιστές υποστήριζαν τις πολλές γνώμες για το ίδιο πράγμα. Επίσης και στον τρόπο της ζωής υπάρχει ριζική αντίθεση μεταξύ σοφιστών και Σωκράτους. Οι σοφιστές ήταν έμποροι γνώσεων, ενώ ο Σωκράτης υπήρξε ένας άμισθος δάσκαλος και ερευνητής της αλήθειας. Το μόνο κοινό μεταξύ των σοφιστών και του Σωκράτη ήταν ότι αυτός και εκείνοι διαπίστωσαν ότι η παραδεδομένη μόρφωση και παιδεία δεν ήταν αρκετή για τη εποχή τους.

7. ΜΕ ΑΝΑΛΟΓΙΑ:

Η θεματική περίοδος είναι διατυπωμένη ως παρομοίωση (χρήση ομοιωματικών-παρομοιαστικών μορίων-λέξεων: *όπως, σαν, μοιάζει με...*).

Προσοχή: Η αναλογία διαφέρει από τη σύγκριση-αντίθεση, καθώς:

α) Στην αναλογία παρουσιάζονται ομοιότητες, ενώ στη σύγκριση-αντίθεση κατά κανόνα διαφορές.

β) Η αναλογία έχει τη μορφή παρομοίωσης.

γ) Στην αναλογία επιδιώκουμε να προσδιορίσουμε την ουσία-τη φύση-τα γνωρίσματα ενός προσώπου-πράγματος-έννοιας-ιδέας κ.λπ. (και γι' αυτό το παρομοιάζουμε με κάτι περισσότερο γνωστό, οικείο και προσιτό), ενώ στη σύγκριση-αντίθεση τα συγκρινόμενα μέλη είναι δύο (ή, σπανιότερα, πιο πολλά) και μεταξύ τους ισότιμα και επιδιώκεται η προσέγγιση και των δυο μέσα από τη συγκριτική τους παρουσίαση.

Παράδειγμα:

Ο οργανισμός καταναλώνει ενέργεια όπως και μια μηχανή. Το αυτοκίνητο λ.χ. ή η θεριζοαλωνιστική μηχανή εξασφαλίζουν την αναγκαία για τη λειτουργία τους ενέργεια καίγοντας βενζίνη. Το ηλεκτρικό ψυγείο ή ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, δυο άλλες μηχανές, χρησιμοποιούν ηλεκτρική ενέργεια, ηλεκτρικό ρεύμα. Κι ο οργανισμός βρίσκει την αναγκαία για τις λειτουργίες του ενέργεια με ανάλογο τρόπο, καίγοντας ή διασπώντας χημικές ενώσεις. Ο μηχανισμός αυτός της παραγωγής ενέργειας λέγεται καταβολισμός. Είναι φανερό πως ο καταβολισμός είναι φαινόμενο κοινό και για τους οργανισμούς και για ορισμένες μηχανές, αφού και στις δυο περιπτώσεις για τη λειτουργία τους καταναλώνεται ενέργεια που παράγεται από τη διάσπαση χημικών ενώσεων.

■ Η αλληλουχία σε μια παράγραφο ή σε ένα ευρύτερο κείμενο

Η αλληλουχία προσφέρει στις ιδέες που παρουσιάζονται σε μια παράγραφο -ή σε ένα ευρύτερο κείμενο- μια λογική και φυσική σειρά, ώστε κάθε επόμενη να προκύπτει "κατά λογική αναγκαιότητα" από κάθε προηγούμενη ("λογική αλυσίδα").

Συγκεκριμένα, η αλληλουχία επιτυγχάνεται:

- ☑ με τη **σαφή διάκριση των τμημάτων** (πρόλογος, κύριο μέρος, επίλογος) και των **υποτμημάτων** (παράγραφος: θεματική περίοδος, λεπτομέρειες, κατακλείδα) του κειμένου.
- ☑ με τη **σωστή διάταξη-οργάνωση** των επιμέρους στοιχείων του κειμένου/ ιδεών. Αυτή είναι κυρίως τριών ειδών:
 - ✓ χρονική (στα αφηγηματικά κείμενα): στηρίζεται στη χρονική αλληλουχία των λεπτομερειών,

- ✓ τοπική (στα περιγραφικά κείμενα): στηρίζεται στην τοπική διάταξη των λεπτομερειών,
- ✓ λογική (στα διασαφητικά, επεξηγηματικά, αποδεικτικά κ.λπ. κείμενα): ακολουθείται η λογική σειρά/ διάταξη: π.χ. από τα σημαντικά στα δευτερεύοντα, από ειδικές λεπτομέρειες στη γενική θέση, αίτια-αποτελέσματα...

Π.χ. Τα κακά του κόσμου οφείλονται τόσο στα ηθικά ελαττώματα όσο και στην έλλειψη διάνοιας. Αλλά το ανθρώπινο είδος δεν έχει μέχρι στιγμής ανακαλύψει κάποια μέθοδο εξάλειψης των ηθικών ελαττωμάτων. [...] Η διάνοια, αντιθέτως, βελτιώνεται εύκολα με μεθόδους γνωστές σε κάθε ικανό εκπαιδευτή. Άρα, μέχρι να βρεθεί κάποια μέθοδος διδασκαλίας της αρετής, η πρόοδος θα πρέπει να επιδιώκεται περισσότερο με τη βελτίωση της διάνοιας παρά με τη βελτίωση των ηθών.

■ Η συνεκτικότητα σε μια παράγραφο ή σε ένα ευρύτερο κείμενο

Συνεκτικότητα είναι το αποτέλεσμα της ύπαρξης λογικών-νοηματικών σχέσεων σε όλα τα συντακτικά επίπεδα ενός λογικού κειμένου, η εσωτερική σύνδεση των ιδεών (των «επιμέρους στοιχείων περιεχομένου») μιας παραγράφου (είτε ενός ευρύτερου κειμένου).

Βασικές λογικές σχέσεις:

- 1) σχέση προσθήκης
- 2) σχέση αντίθεσης
- 3) σχέση επεξήγησης-διευκρίνισης
- 4) σχέση επιβεβαίωσης: Αναφέρουμε σε μία παράγραφο ή περίοδο κάτι και το επαναλαμβάνουμε - επαναδιατυπώνουμε στην επόμενη ως κάτι βέβαιο και αναντίρρητο.
- 5) σχέση έμφασης: Αναφέρουμε κάτι σε μία περίοδο ή παράγραφο και στη συνέχεια αναδεικνύουμε ιδιαίτερα κάτι από αυτό που έχουμε προαναφέρει.
- 6) σχέση συμπερασματική ή αιτίου-αποτελέσματος: Πρώτα παρουσιάζεται ένα φαινόμενο, ένα γεγονός κλπ και στη συνέχεια το αποτέλεσμα.

7) σχέση αιτιολόγησης: Πρώτα παρουσιάζεται ένα φαινόμενο, ένα γεγονός κλπ και έπειτα η αιτία/οι αιτίες που το προκαλεί/ούν ή διατυπώνεται μια άποψη και στη συνέχεια υποστηρίζεται με λογικά μέσα.

8) σχέση προϋπόθεσης: Η προϋπόθεση είναι υποθετική αιτιολογία και εκφράζεται κυρίως με υποθετικές προτάσεις.

9) σχέση γενίκευσης: Εντάσσουμε αυτό που αναφέραμε πριν μέσα σε ευρύτερο-γενικότερο πλαίσιο.

10) σχέση ομοιότητας-αναλογίας.

11) χρονικές & τοπικές σχέσεις: Αυτές είναι σπάνιες σε λογικά κείμενα και εμφανίζονται κυρίως σε αφηγηματικά ή περιγραφικά μέρη.

■ Η συνοχή σε μια παράγραφο ή σε ένα ευρύτερο κείμενο

Συνοχή είναι η **εξωτερική-μορφική σύνδεση** των ιδεών (δηλαδή των «επιμέρους στοιχείων περιεχομένου», των λεπτομερειών) μιας παραγράφου (είτε ενός ευρύτερου κειμένου).

▶ Αυτή επιτυγχάνεται με:

- Διαρθρωτικές/μεταβατικές λέξεις (βλ. παρακάτω).
- Επανάληψη λέξεων.
- Παράλειψη λέξεων που εύκολα εννοούνται από τα προηγούμενα.
- Χρήση αντωνυμιών, που προσδιορίζουν/ αναφέρονται σε προηγούμενες λέξεις.
- Ερωταπόκριση.
- Χρήση λέξεων (επιρρηματικών/ εμπρόθετων προσδιορισμών), που δηλώνουν τόπο ή χρόνο (σε περιγραφικά ή αφηγηματικά κείμενα).
- Με αντικατάσταση λέξης με συνώνυμη, υπερώνυμη¹, ευρύτερη έννοια.

¹**Υπερώνυμο**: Λέξη της οποίας η σημασία είναι ευρύτερη της σημασίας άλλων λέξεων (υπωνύμων): π.χ. η λέξη *άνθος* είναι υπερώνυμο των λέξεων *τριαντάφυλλο* και *γαρύφαλλο*.

☑ **Οι βασικές διαρθρωτικές/μεταβατικές λέξεις και φράσεις και η σημασία τους:**

- Χρονική σειρά – ακολουθία ή λογική σειρά – ακολουθία νοημάτων: αρχικά, έπειτα, αργότερα, στη συνέχεια, ταυτόχρονα, συγχρόνως, πάντοτε, προηγουμένως... (< χρονικοί σύνδεσμοι και επιρρήματα).
- Επεξήγηση – διευκρίνιση ή εισαγωγή παραδείγματος/ παραδειγμάτων: δηλαδή, ειδικότερα, σαφέστερα, (πιο) συγκεκριμένα, για να γίνει πιο σαφές, με άλλα λόγια, για παράδειγμα, λόγου χάρη ...
- Σύγκριση, αντίθεση – εναντίωση ή μεταβολή οπτικής γωνίας: συγκριτικά, σε σχέση με..., από τη μια πλευρά, από την άλλη, αλλά, όμως, ενώ, αντίθετα, ωστόσο, απεναντίας, κι όμως, πέρα απ' αυτά όμως, μολονότι, παρά το γεγονός ότι...
- Ομοιότητα-αναλογία: όπως, σαν, ομοίως, το ίδιο ισχύει, παρουσιάζει κοινά στοιχεία (με)...
- Διαίρεση, παράθεση – απαρίθμηση επιχειρημάτων: πρώτα-πρώτα, καταρχήν, αρχικά, τελικά, στην πρώτη/δεύτερη περίπτωση, αφενός, αφετέρου, πρώτο, δεύτερο, τέλος...
- Προσθήκη - πρόσθεση: επιπλέον, επίσης, επιπρόσθετα, εξάλλου, άλλωστε, συμπληρωματικά, εκτός αυτών, συμπληρωματικά, ακόμη, παράλληλα, αφ' ενός...αφ' ετέρου, εξάλλου, κατά πρώτο λόγο....
- Έμφαση – επιτονισμός: μάλιστα, κατεξοχήν, προπάντων, ιδιαίτερα, πρωτίστως, θα ήθελα να τονίσω ότι, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, αξίζει να επισημανθεί ότι, παρουσιάζεται επιτακτική η ανάγκη να..., το σημαντικότερο είναι..., είναι σημαντικό...
- Γενίκευση - σύνοψη: γενικότερα, συνοψίζοντας, ευρύτερα, τις περισσότερες φορές...
- (Επι)βεβαίωση: πράγματι, στ' αλήθεια, αναμφίβολα, αναμφισβήτητα, αναντίρρητα, βεβαίως, εξάλλου, σίγουρα, είναι αλήθεια ότι...
- Αιτιολόγηση: γιατί, διότι, αφού, επειδή, καθώς, γι' αυτόν τον λόγο, κι αυτό (συμβαίνει) διότι, εξαιτίας, το φαινόμενο οφείλεται, ο λόγος είναι...

- Συμπέρασμα: τελικά, άρα, λοιπόν, επιλογικά, συμπερασματικά, συνεπώς, επομένως, ανακεφαλαιώνοντας, συνοψίζοντας, ολοκληρώνοντας, καταλήγουμε λοιπόν, είναι φανερό από τα παραπάνω...
- Αποτέλεσμα: αποτέλεσμα είναι, ώστε, οπότε, λοιπόν, συνεπώς κτλ.
- Σκοπός: για να, επιδίωξη, στόχος, σκοπός...
- Όρος ή προϋπόθεση: αν, εκτός αν, εφ' όσον/εφόσον, με τον όρο, με την προϋπόθεση, αν υποθέσουμε ότι...

Α. Παπαγεωργίου